

İnsanlıq faciəsinin şahidi

Vyetnamdakı məşhur Hoa Lo həbsxana-muzeyindən reportaj

Hanoya qədəm qoyan turistləri cəlb edən maraqlı tarixi yerlər arasında Hoa Lo həbsxanası (Yanan soba) adlı muzey və turistik obyekt də var. Yerləşdiyi küçənin adına uyğun Hoa Lo adlanan həbsxana 1896-cı ildə Vyetnam siyasi məbuslarının saxlanması üçün fransız müstəmləkəçiləri tərəfindən tikilib.

Bu gün dünyanın hər yerindən minlərlə turist muzeyi böyük maraqla ziyarət edir. Fransızlar həbsxananı öz dillərində «Maison Centrale» adlandırırlar. ABŞ-la Vyetnam arasındakı müharibə zamanı isə həbsxana Şimali Vyetnam hakimiyyəti tərəfindən əsir amerikalı pilotların saxlanması üçün istifadə olunub. Əsrlər bu həbsxanaya şəraitinə görə istehza ilə «Hanoy Hilton» adını verərək onu «Hilton» hotellər şəbəkəsi ilə müqayisə ediblər. Hoa Lo həbsxanasının ən məşhur məbusu Amerika siyasətçisi Con Makkeyn olub.

Həbsxana tikiləndə ilk dəfə Fransa müstəmləkəçiliyinə etiraz edən 450 siyasi məbus burada saxlanılıb. Müstəmləkəçilər məbuslara verdikləri amansız işgəncələrlə ad çıxarıblar.

1954-cü ildə – Birinci Hind-Çin müharibəsindən sonra fransızların gedişi ilə Hind-Çində iki müstəqil Vyetnam dövləti formalaşır. Həbsxana Şimali Vyetnam hakimiyyətinin nəzarəti altına keçir.

1964-cü ilin avqustunda ABŞ aviasiyası Vyetnam Demokratik Respublikası üzərinə ilk hava hücumunu edir. Amerikalıların iki təyyarəsi vurulur və kiçik leytenant Everett Alvares əsir düşür. O, Hoa Lo həbsxanasının ilk amerikalı əsiri olur. 1965-ci ildə amerikalıların Vyetnamı müntəzəm bombardman etməsindən sonra həbsxanadakı təyyarəçilərin sayı da artır. ABŞ Şimali Vyetnamla rəsmən müharibə şəraitində olmadığına görə ölkə hakimiyyəti amerikalı əsirləri cinayətkar adlandırır və onları hərbi əsirlər düşərgəsində cinayətkarlarla bir yerdə saxlayır. Sonradan amerikalılar digər həbsxanalara və ölkənin ayrı-ayrı düşərgələrinə yerləşdirilir. Ancaq onların müəyyən bir hissəsi Hoa Loda saxlanılır.

HƏRBİ CİNAYƏTKARLAR, YOXSA ƏSİRLƏR?

1965-1973-cü illərdə ABŞ-Vyetnam müharibəsinin qızgın dövründə Amerika hərbi əsirlərinə qarşı işgəncələr həyata keçirilir. Cənubi Vyetnamda döyüşlər zamanı amerikalı əsgərlər nadir hallarda əsir düşüblər və onları da həmişə Şimala göndərməyiblər. Şimali Vyetnamda olan əsirlərin əsas hissəsini hərbi təyyarəçilər təşkil edib ki, onlar da «Dolling Thunder» bombardmançı şirkəti tərəfindən vurulublar. Vyetnamlılar əsir düşənləri hərbi əsir adlandırdıqdan imtina ediblər. Çünki ABŞ-la Şimali Vyetnam arasında rəsmən müharibə

olunmamışdı. Bu baxımdan onlar əsirləri hərbi cinayətkar hesab edirdilər. Amerikalı pilot Hovard Raklecə əsir düşəndən sonra deyirdilər: «Sən hərbi əsir deyilsən, sənin dövlətin Vyetnam xalqına müharibə elan etməyib. Səni beynəlxalq qanunvericilik müdafiə etmir». Leytenant Tomas Mo əsir düşəndə yazırdı: «Mən müşahidə etdim ki, onlar işgəncəni sən onları işgəncə verməkdə ittiham edəndə verirlər». Hərbi

tarixçi Spenser Paker «Vyetnam müharibəsi ensiklopediyası»nda amerikalı əsirlərin amansız və sistemli şəkildə işgəncələrə məruz qalmasını yazıb. Vyetnam tərəfi isə bu cür faktları indiyə qədər inkar edir. «Bəzən insanlara ölənə qədər işgəncə verilib. Orada hər bir mühafizəçinin verdiyi işgəncələrə görə öz ləqəbi olub. Çünki onlar metal alətlərlə insanlarda ağrı yaratmaq üçün necə bacarıblarsa, o cür işgəncə veriblər. İşgəncə vermək onların işi idi»- deyə tarixçi qeyd edib.

1967-ci ildə əsir düşən təyyarəçi Uilyam Morens qeyd edib ki, vyetnamlılar əsirlərə onların iradəsini sındırmaq, öz yoldaşlarına xəyanət etməyə məcbur etmək, müharibənin qurtarması üçün çağırış məktubları yazdırmaq və özlərini hərbi cinayətkar adlandıraqdan sonra ötrü işgəncə veriblər. Vyetnam müharibəsi zamanı öz qəhrəmanlığı ilə «Şərəf» medalına layiq görülən Leo Torsness qeyd edib: «Mən və bir çox əsirlər amansız işgəncələrə məruz qalırdıq. Bəzilərində ölənə qədər işgəncə verildirdi. Bizlərdən bir çoxları bu barədə kitab yazdıq». Con Makqratin «Hərbi əsir: Hanoyda 6 il» kitabı işgəncələrin əsil təsvirini yaratmışdı. Təyyarəçi Ceremiya Denton 1966-cı ildə 3 gecə 4 gün işgəncələr altında olub. Onu bu minvalla yapon jurnalisti ilə görüşə «hazırlayıblar» ki, simpatiyasını Şimali Vyetnama bildirsins. Everett Alvaresə bir neçə gün yatmağa imkan verməyiblər. Sonra onun əlini arxasına bağlayaraq sümüklerine qədər sıxıblar. Onu hərbi cinayət törətməsi ilə bağlı kağıza imza atana qədər döyüblər...

55-DƏN ÇOX HƏRBİ XİDMƏTÇİ

San-Dieqo Hərbi Dəniz Tibbi Tədqiqat Mərkəzinin araşdırmalarına görə, vyetnamlılar ağır yaralıları, şikəst əsirlərə tibbi kömək göstərməkdən imtina ediblər. İşgəncələr düşərgə rejiminin istənilən pozuntusuna uyğun şəkildə həyata keçirilib. Məsələn, əsirlər fit çalanda, oxuyanda, danışanda bunlar pozuntu sayılıb. Tez-tez işgəncələr üçün qandallar və kəndirlərdən istifadə olunub. Kəndirlər onların əlini arxadan elə bağlayırmışlar ki, əsirlər heç bir hərəkət edə bilməmişlər. Bu vəziyyətdə onları gəzdirib

yorurmuşlar. Belə metodika onların əllərindəki hissiyyatı uzun müddət itirmələrinə səbəb olurdu. Hətta bəzi hallarda əsirlikdən azadlığa çıxandan sonra da onların hissiyyatı bərpa olunmurmuş. İşgəncənin ən geniş yayılmış formalarından biri yuxudan məhrum etmək idi. Əsirləri stula bağlayır və onlara yatmağa imkan vermirdilər. Tomas Mo xatırlayır ki, bir dəfə onu 10 gün bu vəziyyətdə stula bağlayıblar. Bəzi əsirlər bu cür işgəncələrə 15-20 gün fasiləsiz məruz qalırdılar. Bir sıra işgəncə formaları isə çox sadə idi. Əsirləri uzun müddət yöndəmsiz vəziyyətdə – məsələn, saatlarla beton döşəmənin üstündə diz üzərində qalmağa məcbur edirmişlər. Bəzən belə vəziyyətdə dizlərinin altına karandaş da qoyurmuşlar.

1969-cu ildə iki hərbi əsirin qaçış cəhdi uğursuz alınır. Buna görə onlardan biri 38 gün işgəncəyə məruz qalır. Digəri – kapitan Edven Atterberriyə isə işgəncə verildikdən onun qışqırıqları həbsxana binasından çox-çox kənara yayılmışdır və o, qaçışa cəhddən 8 gün sonra vəfat edir.

Leytenant Ceyms Konnel əsirlikdə olduğu müddətdə təkamül kamerası saxlanılıb. Vyetnam məbuslarının özünü hərbi cinayətkar adlandırmaq üçün ona verdikləri işgəncələr fayda verməyib. Nəticədə onun əl və biləcəndəki əsəb toxumaları zədələnib. Məlumatlara görə, vyetnamlılar 120

gün müddətində ona elektroşok verib, dirnaqlarının altına iynə keçirib və barmaqlarını iynələyiblər. Əsirin əllərini kəsməklə hədələyiblər. 1969-cu ildə Konneli növbəti istintaqa aparıblar və əsirlər daha heç vaxt onu görməyiblər. 1974-cü ildə Şimali Vyetnam onun qalıqlarını Amerika hakimiyyətinə verib.

1999-cu ildə ABŞ-ın Xarici Əlaqələr Konqresində Amerika hərbiçilərinin Vyetnamda işgəncələrə məruz qalması ilə bağlı dinləmələr keçirilib. ABŞ Müdafiə Nazirliyinin açıqlamasına görə, 1973-cü ildə - hərbi əsirlərin azadlığından sonra Vyetnamda işgəncələr nəticəsində 55-dən çox amerikalı hərbi qulluqçu dünyasını dəyişib. Ancaq hərbi arxivlərin, fəalları və əsirlərin işləri ilə məşğul olan təşkilatların qeydlərinə görə, real rəqəm daha böyükdür.

Həbsxana kameralarında sərgilənən əsirlərin mum obrazlarını və onların saxlandığı şəraiti müşahidə etdikcə burada insanların necə sağ qaldıqlarına inanmaq doğrudan da insan ağına sığmır. Əsirlərin paltarları, işgəncə alətləri turistləri eynən filmlərdə seyr etdiyimiz dəhşətli səhnələrlə üz-üzə qoyur. «Şəhərdə iki nəfər» məşhur fransız filmindeki edam səhnəsini əks etdirən kadrlar

rı bu kameralarda realıqda görmək mümkündür...

Məhbəsdə qadınların saxlandığı kameralar da var. Onların saxlanma şəraitini seyr etmək insanlara verilən işgəncələri və çəkdiyi əzabları gözlə görmək qədər dəhşətlidir. Qandala salınmış vəziyyətdə uzanan, oturan, kitab oxuyan, söhbətəşən məbusların məhbəsdəki həyatları olduğu kimi əks olunub.

“UNUTMAYACAĞIQ...”

Həbsxana-muzeydə saxlanılan eksponatlar sırasında Con Makkeynin pilot kostyumu da yer alıb. Onun idarə etdiyi qırıcı təyyarənin qalıqları da muzeydə qorunur.

Otaqların birində yer alan monitorda turistlər həbsxana-muzey haqqında sənədli filmi izləyir. Hərçənd bu kadrlarda amerikalıların iddia etdiyi işgəncələrdən əsər-əlamət yoxdur...

2007-ci ildən bəri Hoa Lo həbsxanası muzey kimi fəaliyyət göstərir. Hazırda həbsxananın yalnız məhbəs hissəsi saxlanılıb. Hoa Lo həbsxanasının məbuslarının xatirələri əsasında 1987-ci ildə «Hanoy Hilton» bədii filmi çəkilib. Həmçinin əsirlərin xatirələri neçə-neçə kitabın mövzusunə çevrilib. 1999-cu ildə Hanoyda beşulduzlu «Hilton» hoteli açılıb və «Hanoy Hilton Opera» adı ilə istifadəyə verilib. Fikirilər var ki, amerikalı əsirlərin verdiyi ləqəbdən qaçmaq üçün hotel belə adlanıb.

Həbsxananın məbuslarından Duqlas Piterson sonradan – 1997-ci ildə ABŞ-ın Vyetnamda ilk səfiri olub. Bu ölkələr arasında diplomatik münasibətlərin bərpasına çalışıb. 1972-ci ildə məşhur aktrisa və hərbi hərəkət əleyhinə fəal Ceyn Fonda məhbəsi ziyarət edib və amerikalı əsirlərin yaxşı şəraitdə qaldığını bildirib. Amerika siyasətçiləri, liderləri Vyetnama gələrkən bu muzeyi mütləq ziyarət edirlər. O cümlədən respublikaçıların məşhur lideri Con Makkeyn də əsirlikdən sonra həbsxana-muzeyi ziyarətə gəlib. Senatorun və ABŞ dövlət başçılarının muzeydəki şəkilləri divarlarda yer alıb.

Həbsxana-muzeyin həyatında əsirlərin xatirəsinə ucaldılan xatirə

abidəsinin önünə güllər və meyvələr qoyulub. Dünyanın hər yerindən gələn turistlər, xüsusən amerikalılar muzeyi gəzdikdən sonra abidənin önündə sükuta dalırlar. Onların çoxu Vyetnam müharibəsində öz doğmalarını itirib. Müharibə ne vyetnamlılara, ne də Amerikanın sadə vətəndaşlarına xoşbəxtlik gətirib. «Biz bu tarixi unutmuruq. Unutmayacağıq...» –deyə yaşlı amerikalı qadınlardan biri deyir.

Hoa Lo həbsxana – muzeyi həm də ibrət yeridir. İnsanlığın kədərini, faciəsini anlamaq, müharibənin dəhşətini, beşəriyyətə gətirdiyi acıları dərk etmək üçün...

Tərənə Məhərrəmov
Bakı-Hanoy